

ниста Југославије организовано је близу милион чланова (899.310).

Квалитети ове публикације су неоспорни. Што је нарочито важно и што треба посебно истаћи, то је да је она дала правилан распоред и, према важности догађаја, пропорционалан простор проблемима и датумима из историје КПЈ, односно СКЈ. Грађа и подаци који су растурени у многим архивама и књигама добро су обједињени у овој публикацији. И, што је особито важно, подаци који се износе провјерени су у архивским фондовима, доскора недоступни научним радницима, као и у оригиналним одлукама конгреса и конференција, ако је ријеч о њима. Уз све ове квалитете, треба нагласити да је књига писана једним лаганим језиком, веома блиским мирном научном казивању.

Зоран Лакић

ИСТОРИЈА XX ВЕКА, ЗБОРНИК РАДОВА ОДЕЉЕЊА ЗА ИСТОРИСКЕ НАУКЕ ИНСТИТУТА ДРУШТВЕНИХ НАУКА, I

Култура — Београд 1959

Наша знања о недавној прошлости имају непроцењиви значај и за нашу правилну оријентацију у садашњости. У тој васпитној и културно-политичкој улози новије и најновије историје чини нам се да лежи пре свега и значај њеног интензивног научног проучавања данас. Јер разоткривајући суштину наше Револуције у свим њеним појединостима и друштвено-политичком каузалитету збивања најновија историја помаже не само млађима него и старијим генерацијама да још боље схвате условљеност обарања старог система и савремени процес изградње нових друштвених односа.

Али и поред најповољнијих околности за развитак новије марксистичке историографије у нашим друштвеним условима (слободно стваралачко изражавање, материјална обезбеђеност научних радника и института), остаје чињеница да је историја XX века релативно слабо обрађивана у поређењу са ранијим раздобљима. Ова несразмера се најбоље види ако конфронтирамо 570 значајнијих радова из средњевековне историје који су објављени до 1956 према 11 из историје старе Југославије публикованих у исто време (податак из „Архивиста“, бр. 1—2 за 1958, стр. 9). Па и тих 11 радова односе се углавном на привредну и државно-правну историју, док је политичка историја у ужем смислу речи (историја грађанских странака) сасвим необрађено подручје, што још у већој мери важи за историју ФНРЈ (1945—1958), чији

динамични и сложени развитак није уопште истраживачки третиран. Са историјом НОБ-е и наше Народне револуције испољавала се од првих дана једна далеко већа, плодност, али је и овдје питање колико је квалитативна страна ових радова успела, сем неких изузетака, да однесе превагу над квантитативном страном. Друкчије речено, колико је и ту правих научних радова и колико је с друге стране одлагана обрада оних најтежих питања из наше револуционарне проблематике, као што су друштвено-економске трансформације у току рата, друштвена структура НОП-а, међународни аспект Револуције и друга слична тематика.

Мада је за ово, до недавно мање интересовање за обраду најновије историје, имало, и делом данас има, и разлога објективне природе (несрећеност грађе, непостојање стручних кадрова који би познавали специфичност рада на најновијој историји, и тсл.), нама се чини да је основни узрок поменуће диспропорције био условљен непостојањем једног гравитирајућег научног центра у коме би се, с ослоном на сродне историске установе, које су се већ с мањим или већим успехом бавиле проучавањем појединих видова најновије историје (војне, партиске, привредне), пришло организованом напору на систематској и комплексној обради раздобља 1918—1958.

Оснивањем Одељења за историске науке ИДН-а 1957 и његовим стварним функционисањем већ више од једне године најзад је учињен онај први корак за савлађивање поменуће празнине. Но, да би се показале све предности планског и организованог проучавања недавне прошлости, које једино омогућује примену колективног метода рада, усавршавања методологије и технике научног поступка, те издизања нових кадрова кроз конкретни истраживачки рад, потребно је ипак да прође један подужи период. Али ако је ценити по првој свесци зборника радова Одељења изгледа да почетна програмска оријентација већ сада даје прве резултате. Овде не мислимо само на проблемску одређеност зборника (искључиво на XX век) него и на високи научни ниво остварен у једном делу прилога које први број садржи, што све у целини чини да он уноси својом појавом знатно освежење у нашу историску периодику.

Као што се види из уводне речи редакције (одговорни уредник проф. Драгослав Јанковић) зборник ће објављивати мање расправе и чланке у којима се третирају питања из историје народа Југославије у XX веку, а сарадња се омогућује не само ремираним научним радницима него и почетницима, уколико њихови радови задовољавају потребни научни ниво и захтеве. У уводу редакције се такође истиче да је зборник само једна од едиција Одељења у којој ће се објављивати мање расправе и чланци, док ће друга издања обухватити критичко издавање грађе и монографије, као предуслов за израду синтетичке историје наро-

да Југославије у периоду 1918—1958, што претставља иначе један од основних задатака Одељења.

Водећи прилог прве књиге зборника претставља повећа расправа (147 стр.) проф. Д. Јанковића у којој се обрађују политички и правни односи у Краљевству Срба, Хрвата и Словнаца непосредно после уједињења па до стварања ЈСРП (к).

Тај кратки, згуснути период од 4,5 месеца, претставља методолошки прихватљиву целину Аутор је добро осетио потребу хронолошке изолације проблема на поменуте границе, јер се, с једне стране, баш тада изграђују политички односи и стварају установе, које ће у основи остајући непромењене, дати обележја читавом доцнијем државном развоју, а с друге стране, што у том оквиру на супрот буржоасији долази и до оснивања и организације јединствене револуционарне партије југословенског пролетаријата. Чињеница да извесни догађаји, које писац разматра, добивају дефинитивни завршетак тек доцније, после горње границе рада (20 април 1919), неразбијају његову целину, јер то није битно и није се дало избећи, а аутор је осим тога кратким повезујућим линијама указивао на њихово трајно решење, као у случају територијалног разграничења, судбине аграрне реформе, итд.

Неизостављајући ни један важан догађај из тога периода, ниједну битну компоненту развоја, па било да је реч о политичким приликама, правним установама, привредним тешкоћама, грађанским странкама и њиховој активности, проф. Јанковић је успео, користећи познате и добрими делом до сада непознате изворе, да да једну успелу студију која по креативној примени марксизма претставља најбољу методолошку демонстрацију млађим кадровима који раде на историској науци.

Та расправа је иначе организирана из 4 дела.

У првом делу, где се разматра међународни положај нове државе, писац је посебну пажњу посветио закулисној политици великих победничких сила у вези са одлагањем међународног признања Краљевства, а код разграничења суревњивости наших претставника на Мирвној конференцији, који се, па ма колико то ишло на штету националних интереса, уопште нису осећали као једна делегација.

Други део обрађује друштвене прилике непосредно после рата, с тим што се акцентирају нарочито тешко социјално и привредно стање. Писац подвлачи да услед привредног партикуларизма земља не претставља јединствено економско подручје; саобраћај је разорен, људске и материјалне жртве рата огромне. Интересантна су и друга питања која писац додирује у склопу овог одељака: околности под којима је започела деоба земље, валутни хаос, последице проглашења слободне трговине на радничку класу.

Писац покреће и питање карактера тзв. „зеленог кадра“, али сматра, упркос неким новим нијансама и критичкој анализи схватања о том покрету у досадашњој литератури (Ф. Чулиновић, Кризман), да проблем остаје отворен све док се не пронађу нови извори.

Трећи део је посвећен политичким односима и установама изграђеним у овом периоду, као и грађанским политичким странкама. Писац истиче да овај период карактеришу покрети и акције против централистичког и монархистичког уређења, а после 1 децембра се чак испољавају покушаји и тенденције за сепаратистичким издвајањем и враћањем на старе државноправне односе (Хрватска и Црна Гора).

Проф. Јанковић указује и на преображавање победничке српске војске у насилничку жандармерију, која претставља основ поретка, јер странке у овим револуционарним данима нису уопште биле дорасле ситуацији. Пашићеви радикали, као странка победничке српске буржоазије, остају углавном у првим данима неактивни, док Радићева странка већ тада почиње да отвара „хрватско питање“. У овом делу о политичким странкама има и извесних празнина, што само показује колико је без претходних монографских радова немогуће реконструисати страначки живот старе државе уопште, па и овде на самом њеном почетку.

Уз све то, првих месеци су остале и старе регионалне установе, разни правни системи, што све ствара једно шаренило; нема устава. Све тече и одвија се „споро и мучно“, опречно класни интереси се стално сукобљавају, а из свега избија видљива неспремност, како српске тако и југословенске буржоазије у целини, да спроведе уједињење на бази равноправности народа.

А на крају расправе, у последњем делу, излажу се тарифни покрети, штрајкови, протестни зборови — све изразите манифестације борбеног расположења радника. Но вођство социјал-демократских странака у југословенским покрајинама није сматрало, истиче писац, да је дошао час обрачуна са буржоазијом. Уочи стварања ЈСРПЈ(к) постојало је пак низ елемената социјалистичке револуције (сељачки покрети, борбено расположење радника у градовима, апарат сведен на војску, одједи Октобра, социјалистичка револуција у Мађарској), али својим ставом према националном питању и „социјализацији“ земље комунисти су одбили од себе сељачке и незадовољне масе угњетених земаља.

Користећи неке од раније познате основне чињенице, допуњене и разрађене обиљем нових података, до којих је дошао архивским истраживањем и анкетом учесника догађаја, Јован Марјановић је у следећој расправи обрадио сукоб Народноослободилачког покрета и четника Драже Михаиловића у Србији 1941 године. У овом, већ по теми атрактивном раду, сугестивно написаном, те чињенички добро фундираном, аутор је приказао основне развојне линије тог сукоба и његов карактер. Свестран, међу-

тим, колико је део важне грађе за овај проблем још из објективних разлога неприступачан, писац је непретенциозно свој рад схватио само као прилог проучавању тог сукоба.

Писац правилно узима овај сукоб као једно од чворних питања наше Народне револуције у 1941 години, јер се његове огромне последице одражавају не само на подручју Србије већ и у читавој Југославији. Он стога истражује врло детаљно и критички, полазећи још од предратне политике Партије према одбрани земље, па преко њене антиокупаторске делатности до избијања устанка, који је она захваљујући таквом курсу дочекала потпуно организационо и политички спремна, те са јасним погледима. Тиме се аутор уједно критички осврће и на извесне емигрантске писце, који услед „међународне комунистичке дисциплине“, Партији приписују, у реченом периоду, због политике СССР-а, дефетистичку улогу.

Паралелно он прати и формирање покрета Драже Михаиловића после априлске капитулације. Описује његово раћање у периоду април—јуни 1941. Марјановић истиче да се овај покрет јављује у почетку као антиосовински, тако да се и устанак у Србији јавља добрим делом „као резултанта двеју акција ових покрета“, али ће се доцнијом еволуцијом преобразити у најактивнијег помагача окупатора. Што се тиче тактике и политике овог покрета писац сматра да се она изграђивала у зависности од ослободилачке борбе коју предводи КПЈ. Док је ова успела од јула до половине септембра да дигне и развије устанак у Србији Дража је иступао са паролом „чекања“, радећи истовремено интензивно на стварању четничке организације. Његова рачуница се сводила на то да ће успети да се наметне као руководећи покрет, на чему је и инсистирао приликом разговора са претставницима Врховног штаба ујесен 1941. Ти преговори, облици сарадње, повреде постигнутих споразума од стране четника, те Дражини тактички потези да се наметне као вођа устанка, претстављају необично успеле странице овог рада. То се, истина, у мањој мери може рећи и за анализу политичког програма Дражиног покрета, податке о успостављању везе између Драже и енглеске обавештајне службе преко Цариграда и Каира, као и његове односе и став према Симовићевој влади, што је разумљиво има ли се у виду тешка приступачност грађе потребне за реконструкцију ових аспеката.

Поводом четничке сарадње са жандармеријом и Недићем, писац истиче да је окупатор толерисао ову сарадњу, која се врло рано зачиње, јер му је КПЈ била опаснији непријатељ, а рачунао је у перспективи и на њихов евентуални сукоб. А када је до тог разлога и дошло, у критичној фази устанка, четнички покрет проширује базу сарадње, сада и са Немцима, да би половином децембра Дража инструирао своје команданте у Црној Гори да пре-

кину сваку сарадњу са комунистима, а јануара 1942 прекинуо и све односе, започињући тотални рат са партизанима.

Интересантни су и они делови ове расправе у којима се говори о Дражиној дипломатској акцији новембра 1941, када се сукоб и разлаз били већ очигледни, да преко емигрантске владе покрене енглеску владу на интервенцију код Москве ради „уразумљавања“ партизана. Али ни сам неубеђен у успех ове акције он се повезује са Немцима и Недићем против партизана.

У закључној оцени, пак, писац одређује покрет Драже Михаиловића као ускокласни покрет, који са ослоном на западне силе жели да сачува своје друштвене позиције, с тим што се кроз њега на карактеристичан начин огледа и издаја оних друштвених снага које га претстављају, која ће се у даљем развиту (1942—5) још оштрије изразити.

На основу недавно прибављене документације (записници, резолуције и други материјали), која ипак није сасвим потпуна, Јулијана Врчинац је у наредном чланку систематизовано и прегледно изложила рад и закључке Прве, Друге и Треће конференције КПЈ (1922—1923). Како се о тим конференцијама код нас мало писало, нарочито о Првој и Другој, овај чланак изазива посебан интерес, јер објављени материјали тематски груписани и од стране писца прокоментарисани доприносе бољем разумевању тадашњих унутрашњих борби и идејних превирања у КПЈ. Захваљујући овој грађи и њеној успелој интерпретацији сагледава се процес идејног сазревања Партије и њеног ослобођавања од социјал-демократског наслеђа, а посебно савлађивање лутања у националном и сељачком питању, чему је знатно допринела, и поред свих недостатака, Трећа партиска конференција.

Ослањајући се искључиво на штампу и ревијалне публикације, Душан Бибер је у следећем чланку, на врло интересантан начин, приказао ставове разних друштвено-политичких снага у Словенији према идеји југословенског уједињења и словеначком народном питању у време балканских ратова (1912—13) како су се они рефлектовали у оновременој словеначкој публицистици. Није нам, међутим, јасно зашто се овај чланак, који нема, као што се види локални значај, појављује на словеначком језику, тим пре што се ради о југословенској публикацији.

Завршни прилог зборника претставља рад др Љиљане Алексић у коме је обрађена једна епизода из дипломатских односа Србије и Црне Горе у вези са преговорима вођеним 1904—1905 за закључење савеза између две земље.

Поред спољнополитичких околности у којима су се одвијали ови преговори писац је приказао и узроке који су довели до њих, а затим детаљно изнео развој преговора и унутрашње догађаје у обе земље који су и те како утицали на њихов ток, што се видљиво одразило и на појединим одредбама разматраних про-

јеката. Међутим, пошто аутор није располагао потпуном документацијом за проблем који разматра, јер је имао на расположењу само грађу из Дипломатског архива ДСИП-а, није ни успео да расветли са успехом све моменте из ових преговора, а пре свега питање интервенције руске владе за њихов прекид.

Разноврсношћу тематике и научном вредношћу прилога, што у првом реду важи за прве две расправе, Одељење за историске науке Института друштвених наука успешно се претставило нашој научној јавности, тако да се наредна издања, како зборника тако и осталих едиција, могу очекивати са пуно поверења.

С обзиром на зборнички карактер приказане публикације у њој нису заступљене рубрике уобичајене у часописима (хроника, прикази, итд.).

Б. П.

РАД ЈУГОСЛАВЕНСКЕ АКАДЕМИЈЕ ЗНАНОСТИ И УМЈЕТНОСТИ, Загреб, 1959, књ. 318

Ова књига РАДА ЈАЗУ, као и оне раније, комплексног је садржаја. На челу је објављена одлична студија Душана Чалића — Изградња тешке индустрије и њена улога у привредном развоју ФНРЈ (у раздобљу од 1946 до 1957). Аутор је на темељу прецизних изворних података реконструирао временски период од 1946 до 1957 уочивши с правом све тешкоће које су везане за развој и напредак тешке индустрије у ФНРЈ, с обзиром на то што је раније та грана производње била веома занемарена. Детаљно се осврће на стање и задатке тешке индустрије у Петогодишњем плану, те наглашава да је требало понајприје „ликвидирати привредну и техничку заосталост“, затим „подићи и учврстити привредну и одбранбену снагу земље“ и „учврстити и даље развити социјалистички сектор народне привреде. . .“ Уз студију приопћени су и табеларни прилози, веома значајни због тога што је уз локалитет у назначеним рубрикама означен почетак изградње и пуштање у погон појединог привредног новог објекта, као и капацитет и количина производње. На крају је објављена основна литература којом се аутор служио, а која ће као и сама студија бити од користи и за стручњаке који се у Црној Гори баве савременом привредном проблематиком.

Расправа Мије Мирковића — Матија Влачић Илирик у Јени (1557—1561) — као и ранији радови овог академика, значајан је прилог којим је освијетљен рад заслужног Истријана Влачића, тог великог научника. Академик Мирковић је на темељу необјављеног изворног материјала закључо да „Јена и Влачић нису